

Kitap Tanıtımı

“Özgürlük ve Kader”, Rollo May
çev. Ali Babaoğlu
Okuyan Us Yayınları, İstanbul 2018, 4. Baskı. 315 sayfa.
ISBN: 978-605-4054-52-7, yayıncı sertifika no: 40123

Muhammet AYDIN¹

Dünyanın ünlü psikoterapistlerinden biri olan Rollo May (1909-1994) varoluşçu felsefenin yanı sıra hümanist psikolojinin de önemli isimlerinden birisidir. Çok sayıda eseri dilimize kazandırılan May’ın çalışmalarından bazıları şunlardır: *Aşk ve İrade*, *Varoluşun Keşfi*, *Kendini Arayan İnsan*, *Kafese Konan Adam*. Rollo May’ın çalışması dört bölümden oluşmaktadır. “1. Özgürlüğün krizi 2. Özgürlüğe giden yanlış yollar 3. Özgürlüğün karakteristikleri ve 4. Özgürlüğün meyveleri.” Kitapta dikkatimizi çeken önemli ve çarpıcı tespitlere geçebiliriz.

İlk bölüm olan *Özgürlüğün Krizi*’nde yazar, öncelikle özgürlüğün gerçekliğine atıflarda bulunmaktadır. “İnsanlık tarihi boyunca özgürlüğün, uğruna yüzbinlerin seve seve ölecekleri kerte de mutlak bir değer olarak algılanmış olması dehşet verici bir gerçekliktir. Bu özgürlük sevgisi sadece kendi inanç özgürlüğü için kazıklara bağlanarak yakılmış olan Giordano Bruno ya da engizisyon karşısında bile dünyanın güneşin etrafında döndüğünü kendi kendine fısıldayan Galileo gibi saygın kişilerde görülmekle kalmaz, adları ebediyen anılmayacak ve bilinmeyecek yığınla insan için de geçerlidir. Böyle bir bağlılık için özgürlüğün çok derin bir anlamı, insan olmanın özü ile çok temel bir ilgisinin olması gerekir.” (Rollo May, 2018: 13)

Özgürlüğün emsalsizliğini dile getirirken May, kısmen paradoksal doğasına işarette bulunur: “Özgürlüğün doğası nedir? Özgürlüğün esası şudur ki, onun doğası belirli değildir. İşlevi doğasını değiştirmek, herhangi bir anda olduğundan başka bir şey olmaktır. Özgürlük, gelişme olanağı, kişinin kendini arttırma, kişinin gelişimini yadsıma ve ket vurma olanağıdır... Özgürlük aynı zamanda bütün değerlerin anası olarak da emsalsizdir. Dürüstlük, sevgi ya da cesaret gibi değerleri ele alırsak, garip bir şekilde bunların özgürlüğün değerine paralel tutulamayacağını görürüz. Diğer değerler, değerlerini özgür olmaktan alırlar, hepsi özgürlüğe bağımlıdır.” (May, 2018: 16) Özgürlük-olasılık/İmkân ilişkisini May şöyle temellendirir: “Kişisel özgürlük insanın zihninde o anda nasıl hareket edilmesi gerektiği açık olmasa da çeşitli olasılıkların barınabilmesi olanağını sağlar. Olasılıklar işe başlayabilmek için hazır bulunmalıdır, yoksa kişinin yaşantısı banalleşir. Anksiyetenin er ya da geç

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi ABD, (maydin@gumushane.edu.tr) orcid.org/0000-0002-0099-9024.

özgürlük bilincini bloke ettiği ve kendisini bir deli gömleği içinde hissetmesine neden olduğu nörotiğin aksine, psikolojik bakımdan sağlıklı olan kimse bu durumlarda anksiyeteyi karşılamaya ve onu yönetmeye muktedirdir. Özgürlük daima *mümkün olanla* ilgilidir, bu da özgürlüğe esnekliğini, çekiciliğini ve tehlikelerini verir.” (May, 2018: 23)

Özgürlüğün teslim edilmesinin bedelini May'den takip edelim: “Commager, özgürlük için *gelişme gereksinimi* ve *yaşamda kalmanın gereksinimi* diyor. İç özgürlüğümüzü yitirirsek, onunla birlikte insanları robotlardan ve bilgisayarlardan ayıran özellikler olan kendi kendimizi yönetme ve otonomimizi de yitiririz.” Özgürlük ile kader arasında ilişki kurarken kaderin delaleti kısmen muğlak kalmaktadır. “Paradoks şudur ki, özgürlük canlılığını kader kader de önemini özgürlüğe borçludur. Yetilerimiz, becerilerimiz, ölümle, hastalıkla ya da üzerlerinde denetimlerimiz bulunmayan sayısız diğer olguyla herhangi bir anda geri alınabilir. Özgürlük yaşamımız için bu kadar esastır ama aynı zamanda bu kadar da güvenilmezdir.” (May, 2018: 32)

Özgürlüğün dinamiklerini yazarken May, Paul Tillich'ten harika bir alıntıda bulunur: “İnsan kendisine ve kendi temel doğasına karşı çıkacak kadar özgürdür. İnsan kendi özgürlüğünden bile özgürdür, yani insanlığını teslim edebilir.” Yazar özgürlüğü iki boyutta ele alarak tanımlamaya çalışır. Bu tanımlar önemli ve heyecan verici niteliktedir. Bu boyutlar *yapma özgürlüğü* ile *oluş özgürlüğüdür*. Yeni kavramlaştırmaları yakından tanıyalım. Yapma özgürlüğü ya da varoluşsal özgürlüğü örneklenerek anlatır. “Bu özgürlük kendini en ilginç şekilde süpermarkette arabalarımızı raflardaki her biri parlak renkli etiketleriyle sessizce ‘beni satın al’ diye bağırarak yığınlarla yiyecek paketi ve kutusu arasında itelerken gösterir. Müşterileri, tereddüt, şaşkınlık, hayranlık ifade eden yüzleriyle, bu yiyeceklerin hangisinin akşam yemeği için iyi olacağını bulmak için ilham bekleyip duraksarken görürüz. Müşteriler hipnotize olmuş, büyülenmiş, kafaları karışmış görünürler... Bu ilk özgürlük, hepimiz tarafından her gün yüzlerce kez dışa vurulur. Bu tür özgürlüğün en derin anlamlı örneği bizim soru sorma yetimizdir. Soruları sormada ve yanıtlamada bir sürü şey olduğunu hissederiz ve bu da çeşitli uyarılara sadece tepki vermekten ve bir tepkiyi seçmekten daha zengin bir olgudur. Sorgulamak, bir değer yargılamasını, kişinin yaşamındaki bir yatırımı, paylaşım daveti, temas kurmayı, yeni bir fikir düşünmek için meydan okumayı gösterir.” Diğeri ise *oluş özgürlüğü* ya da *esansiyel özgürlüktür*. Yazar bunu da şöyle tanımlar. “Yapma özgürlüğü harekete geçince, hareketin ortaya çıkışından ötürü oluş özgürlüğü söze girer. Bu, kişinin tutumlarının daha derin bir düzeyine aittir ve yapma özgürlüğünün doğduğu kaynaktır.” Öte yandan özgürlük, esas olarak içsel bir durumdur. Bu çekirdek, bu gizli yer, insan olarak yaşamda kalmamız için mutlak gereklidir. Bu, kişiye bir oluş duygusu veren şeydir, insana otonomi, kimlik, ben öznesini tam anlamıyla kullanma yetisi verir. (May, 2018: 77, 79, 81)

Yazar, özgürlüğün paradokslarından bahsederken, özgürlük ve kader arasında farklı bir münasebetten söz eder. “Bu bölümde karşılaştığımız paradoks, özgürlükle kader arasında olandır. Bu birçok şekilde belirtilebilir. Bunlardan biri, özgürlüğün canlılık ve otantikliğini kaderle karşıt duruşundan almakta oluşudur. Ve kader, ölümden olduğu gibi, bizim için özgürlüğümüzü tekrar tekrar tehdit ettiği için önemlidir; Azrail seçtiğimiz her yolun öte ucunda durmaktadır. Fakat özgürlüğümüz herhangi bir anda ne kadar kısıtlı olursa olsun, yeni olanaklar düşlerimizde, ilhamlarımızda, umutlarımızda ve eylemlerimizde bize göz kırpmaktadır ve olasılık bizi kaderimizi tanımaya, karşılamaya, yüzleşmeye, ona uymaya ya da ona karşı isyan etmeye doğru itelemektedir.” (May, 2018: 94) Anladığımız kadarıyla yazar, fatalist bir anlamda kör kaderciliği savunmamakta ama insanın özgür kararları belirleyici olsa da belli noktalarda belirlenmişliklerle kuşatıldığını düşünmektedir ki, yukarıda iktibasta bulunduğumuz son cümlesi kader konusundaki tutumunu belirgin kılmaktadır. İsyani, özgürlük için gerekli görürken ona olumlu bir nitelik atfeder. “İnsan onurunun ve ruhunun korunması olarak isyan kapasitesini kastediyorum. İnsanın kendi otonomisiyle uzlaşması işlemini, kişinin kendi hayırına saygıyı öğrenmesini kastediyorum. Dolayısıyla isyan yetisi, bağımsızlığın temeli ve insan ruhunun bekçisidir. İsyani yaşamın çekirdeğini ve kendi varlığının bilincinde olan benliği korur. İsyani yetisi kişinin işbirliğine etkinlik kazandırır. Aksi takdirde kişi, işbirliği yapan biri

olmaktan ziyade, dingin bir insani ağırlık haline gelir.” Kadere fatalistik bir anlam yüklediğini görmüştük. Kaderin bazı şekillerinden/derecelerinden söz eder. İlki ontolojiktir. İkincisi genetikdir. Üçüncüsü kaderin kültürel yönüdür. Ve sonuncusu koşulsal olanıdır. Hayatta bir takım olumsuzluklarla karşılaşabileceğimizi kabul eder. Ancak söz konusu olumsuzlukları kabullendiğimizde onların pozitif taraflarını görme yeteneği ediniriz. Söz gelimi toplumumuzu ve tarihsel dönemi seçmek için hiç bir oyumuz yoksa da onları nasıl kullanacağımızda oldukça özgürüz. Kaderle nasıl bağlantı kurmalıyız sorusuna ise cevabı şu şekildedir: “İnsanın kaderiyle bağlantı kurma yollarından biri onunla işbirliği yapmaktır. Her insana verilmiş olan kader, ona uygundur ve o kendisini hazmetmesine aracı olur. Bir başka yol da kişinin kaderinin farkında olması ve onu kabul etmesidir. Üçüncü bir yol daha etkindir, yani kişinin kendi kaderine angaje olmasıdır. Dördüncü yol ise kişinin kaderini doğrudan doğruya karşılaması ve ona meydan okumasıdır. Beşinci ve en aktif olan tepki, kişinin kaderle çarpışması ve ona isyan etmesidir. Bu yollar birbirini dışlamaz muhakkak ve hepimiz onları çeşitli zamanlarda kullanırız.” (May, 2018: 125)

May kaderle özgürlük arasında diyalektik bir ilişkiden söz ederken aslında kitabının ana temasını burada özetlemektedir: “Kader ve özgürlük bir paradoks, bir diyalektik ilişki oluştururlar. Onların geceyle gündüz, yazla kış, Tanrı’yla şeytan gibi birbirini gereksinen zıtlar olduğunu anlatmak istiyorum. Kaderin güçleriyle karşılaşmaktan bizim olanaklarımız ve fırsatlarımız meydana gelir. Kadere bağlanmakla ışığın gelmesiyle, gündüzün geceyi yenmesi gibi, özgürlüğümüz doğar... Özgürlük hiçbir zaman kaderin olmaması değildir. Karşılaşılabilecek kader olmasa, ölüm, hastalık, bitkinlik olmasa, herhangi bir sınırlama olmasa ve bu sınırlamalara karşı yetiler olmasa, biz hiçbir zaman herhangi bir özgürlük geliştiremezdik. Özgürlük ile kader birbirlerine zıt olsalar da birbirlerine bağlıdır. Kader değiştiğinde özgürlük değişir ve bunun tersi de doğrudur. Kader tezdir, bu onun anti-tezi olan özgürlüğe yol açar ve bu da senteze götürür. Her biri yalnız öbürünü olanaklı kılmaz, her biri öbür kutuptaki etkinliği harekete geçirir, öbürüne güç ve enerji verir. Böylelikle kaderin özgürlükten ve özgürlüğün de kaderden doğduğunu söyleyebiliriz.” (May, 2018: 131)

Özgürlüğün baş dönmesi kısmında May, özgürlüğün beraberinde getirdiği bir takım risklerden söz eder. Ama bunlar aynı zamanda imkanları da içerir. Mesela “anksiyetenin, baş dönmesi gibi hem yapıcı hem de yıkıcı olabileceğini akılda tutmak faydalıdır. Yapıcı yönü, uyarıcı olması ve kişiye enerji ve tat vermesidir ve anksiyete içimizde taşıdığımız için asla kaçıp kurtulamayacağımız bir öğretilerdir. Yine anksiyetenin yapıcı olan yanı, yaşamı can sıkıcı olmaktan koruyan, bizi spontan, uyanık ve canlı tutan heyecan, spontanlığımızı kilitleyen, felç eden ve özgürlüğümüzü bloke eden yıkıcı anksiyeteye ne zaman dönüşür? Heyecan hoş olanı riske atarak bize kovalama ruhunu verir. Bizi büyütür. Bunun kesin bir yaşamda kalma değeri vardır. Bu, kendimi başa çıkabilir hissettiğim sürece heyecan olarak kalır, bir tür otonomiye elimde tutabilirim. Bunu yapamazsam da yıkıcı olacaktır. Böylece yapabilirim ve yapacağım’ı yaşadığımız sürece açık kalırız, özgürlüğümüzü yaşarız, yeni olanaklar yaşamak gücünü koruruz.” (May, 2018: 246) Dogmatizmin bir özgürlük korkusu olduğunu düşünen yazara göre Skinner ve topluluğunun özgürlüğün bir aldaniş olduğunu savunmaları tesadüf değildir. Çünkü onlar kendilerininkini koyu dogmatizmlerine feda etmişlerdi. May bu noktada çok çarpıcı bir saptamada bulunmaktadır: “Psikanalitik olarak dogmatizm, kişinin aslında kendi bilinç dışında dışarıya karşı bu kadar güçle kabullenmiş görüldüğü gerçekten kuşku duyduğunda görünen bir semptomdur. Bir kişi kendi gerçeğinden ne kadar kuşkulanırsa Şam yolundaki Paul gibi, o kadar dogmatik olur ve çöküş noktasına yaklaşır.” Hangi tür olursa olsun dogmatizmden bir kısır döngü başlar. Kişinin güvenliği dogmatizmi besler ve dogmatizm de giderek güvenlik tarafından güçlendirilir. Yazarın gelmek istediği nokta tam da burasıdır. Çünkü özgürlük dogmadan kurtuludur. Özgürlük, kuramlarımızı geliştirme yetisidir. Daha fazla olanaklar bulmak için kendimizi gözden geçirmedir. Ve May kaderle ilişkisini de kurmaktadır: “Eflatun’un mağara efsanesinde olduğu gibi, duvarlara vuran gölgeler gerçekler tarafından bir dereceye kadar yenilenirler. Ama eğer biz onların gölge olduğunu bilsek dogmatizmin prangalarından kurtuluruz. Ve bir mağarada yaşadığımızı bilmek de, yeni özgürlük içinde düşlememizin serbest kalmasına dönüşebilir.

Kaderle bu yüzleşme bizi olasılıklar ülkesinde bir değişim yaşamak üzere serbest bırakır. Yeni biçimler, birbirimizle ilişki için yeni yollar, yeni yaşam biçimleri bulabiliriz.” (May, 2018: 263)

Yazara göre en büyük yanlış, kötülüğün yüzüne bakmayı reddetmektir. Kötülüğün ve onunla birlikte özgürlüğün bu inkârı, olabilecek en yıkıcı yaklaşımdır. O halde ne yapmalıyız? May'e göre merhametli olmalıyız zira kötülüğün evrenselliği insan merhametini gerekli kılar. Ve merhamete kendimizden başlamalıyız. Bu nedenle kişinin kendine karşı bağışlayıcı olması başkalarını bağışlamaya da olanak sağlar. Merhamet, diğeri için güçlü duygular besleme kapasitesi olarak empatiye, dünyayı öbür kişinin gördüğü gibi görebilme yetisine delalet eder. Hatta yazar, merhametin olmadığı özgürlüğü şeytani görmektedir. Merhamet olmaksızın özgürlük, kendi kendini haklı gören gayri insani, ben merkezci ve gaddar olabilir. May gerçekçiliğe önem vermektedir: “Kötülük, geceleri yok olmaz ya da kenara çekilmez. Bizler kötülüğün yeryüzünden silindiği bir sabah gözlerimizi hiç açmayacağız. İnsan yaşamının amacı, hatalardan kaçınmak ya da lekesiz bir arma göstermek değil kaderimizin ortaya çıkardığı meydan okuyuşları karşılamak ve özgürlük içinde meydan okuyacaklarımızı seçmektir. İnsanın trajikomedisini okudukça, mücadeleye nükleer bir felaketten güçlüklerle de olsa kaçınma, kendimizdeki ve toplumumuzdaki tuzakların farkında olma mücadelesine devam edeceğiz. Öyle ki mümkün olan her yerde yapıcı seçimler yapabilelim. Bu trajikomedide bağışlama ve merhamet devreye girecek ve yaşamı, güzelliğin, sevgi duygusunun ve zaman zaman da sevincin varlığıyla taşınabilir hale getirecektir.” (May, 2018: 301)

Sonuç olarak May'in bu eseri tarih boyu her zaman popülerliğini koruyan bir konuyu ele alması hasebiyle genel okur kitlesine hitap eden değerli bir çalışmadır. Kader ve özgürlük konusunun psikoloji perspektifinden ele alınması aynı zamanda meseleye İslami disiplinler tarafından bakan araştırmacıları da katkı sağlayacaktır. Eserde fatalist bir kader anlayışının olmadığı özellikle belirtilmelidir. Eser okunduğunda insanların, sahip oldukları yeteneklerini keşfetmeye yakın olacaklarını söylemek aşırı bir iyimserlik olmasa gerek. Kitaptaki tespitlerle okurlar hayata yeni pencerelerden bakma şansına/imkânına sahip olacaklardır. Belki söz konusu edilenler birçoğumuzun sahip olduğu ama keşfedemediği/fark edemediği yeteneklerimiz olabilir. Taşıdığı olumlu niteliklerden ötürü bu eser kültürel ve entelektüel hayatımıza değerli bir katkı olarak görülmelidir. Eseri yayın hayatımıza takdim eden yayınevi ile mütercime de müteşekkir olduğumuz bilinmelidir.